

kötülükler, medyumluk ve benzeri şeyler cinlerin işi sayılmıştır. Ancak astrolojik alâmetler, rüya yoluyla olması gerekeni anlama ve bir işi kura ile belirleme iyi karşılanmıştır. Roma İmparatorluğu'nda falcılıkla ilgili halk gelenek ve yöntemleri Hristiyanlığa girmiş ve kaynağı ne olursa olsun Hristiyanlık'taki falcılık geleneğinin gelişimi genelde hristiyanlara hâkim olan imparatorların tutumuyla bağlantılı olmuştur.

Kilise literatüründe kâhin ve falcılara şu adlar verilmiştir: *Incantator*. Kelimelerle kehanette bulunup hastaları iyi eder, ölenleri kutsar veya onlara beddua eder, hava şartlarını yönlendirir. *Arioli*. Bir idolün etrafında dönerek mesleğini icra eder. *Aruspice*. Bunlar kürek kemiği veya kümes hayvanlarının göğüs kemiklerini kullanarak falcılık yaparlardı. *Augure*. Kuşların uçuş yönlerine göre fala bakardı. *Astrolog*, *genethiaci*, *mathematici*. Yıldızlara bakarak falcılık yaparlardı. *Sortilegi*. Kutsal metinden rastgele bir sayfa açıp fala bakardı.

Augustin, İskenderiyeli Clement ve Tertullian gibi ilk kilise babaları fal ve kehaneti reddetmişlerdir. IV. yüzyılda kilise fal ve kehanetle daha yakından ilgilenmeye başladı. Laodicia (343-381 [?]), Vannes (461 veya 465), Agde (506), Orleans (511) konsillerinin kanunları bu işleri zararlarına dikkat çekip yasakladılar. Papa II. Gregory'nin başkanlığında 721'de toplanan konsilde Roma kilisesi arioli, aruspice, incantatorların işleriyle diğer kehanet türlerinin tamamını yasaklayıp aforoz etti. Buna rağmen kehanet ve fala ilgili telakki ve uygulamalar sürmüştür. Kilisenin göz yumduğu ve Ortaçağ'larda en çok yaygınlık kazanan tür astroloji idi.

Ortaçağ ve Yeniçağ hristiyan dünyasında en yaygın fal türleri küreye bakma, rüya yorumculuğu, el fali ve numerojodir. İskambil fali da oldukça yaygın olup kabalistik mistisizmin etkisini temsil eder. Doğudaki Bizans Hristiyanlığı'nda en gözde fal türleri aynaya bakma, su fali, tabak, fincan fali, kum fali ve rüyalardı.

Rönesans ve reform bu hareketleri suçladyısa da kehanet, rüya ve kutsal kitap fali bu çevrelerde de varlığını sürdürdü. Halk kesimlerinde bu tür faaliyetlerin devam etmesine karşılık kilise her tür kehanet ve fala olumsuz gözle bakmıştır.

Câhiliye devri Araplarında da diğer kavimlerde olduğu gibi fal, bakıcılık ve ke-

hanet birbirine karışmış olarak yaşamaktaydı (aş. bk.).

BİBLİYOGRAFYA :

F. D. Geal, "Lots", *IDB*, III, 164; S. G. F. Braddon, "Divination", *DCR*, s. 243; "Magic and Folklore, Byzantine", *Dictionary of the Middle Ages*, New York 1987, VIII, 18; İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm: Putlar Kitabı* (trc. ve nşr. Beyza Düşüngen), Ankara 1969, s. 36, 40, 46; Maspero, *Histoire ancienne des peuples de l'orient classique*, Paris 1895, s. 145-213; W. Eberhard, *Çin Tarihi*, Ankara 1947, s. 29, 73; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 786-805; G. Van der Leeuw, *La Religion*, Paris 1970, s. 220-221, 371-374; A. Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara 1971; R. Berthelot, *La Pensée de l'Asie et l'astrobiologie*, Paris 1972, s. 38-39; M. Eliade, *Histoire des croyances et des idées religieuses*, Paris 1984, I, 81, 85, 95; Neşet Çağatay, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, Ankara 1989, s. 142-145; Belkis Dinçol, "Hititlerde Fal ve Kehanet", *Arkeoloji ve Sanat*, sy. 4-5, İstanbul 1979, s. 6-10; "Fal ve Falcılık", *TA*, XVI, 90; S. Ahituv — L. I. Rabinowitz, "Divination", *EJd.*, VI, 111-120; I. P. Culiano, "Astrology", *ER*, I, 472-475; M. Yuso, "Chance", *a.e.*, III, 194-195; Evan M. Zeusse, "Divination", *a.e.*, IV, 375-382; E. Bourguignon, "Necromancy", *a.e.*, X, 345-347; R. Bloch, "Portents and Prodigies", *a.e.*, XI, 454-457; H. J. Rose, "Divination (Introductory and Primitive)", *ERE*, IV, 775-780; a.m.f., "Divination (Greek)", *a.e.*, IV, 796-799; L. Spence, "Divination (American)", *a.e.*, IV, 780-783; L. W. King, "Divination (Assyro-Babylonian)", *a.e.*, IV, 783-786; L. A. Waddell, "Divination (Buddhist)", *a.e.*, IV, 786-787; G. Dottin, "Divination (Celtic)", *a.e.*, IV, 787-788; T. Barns, "Divination (Christian)", *a.e.*, IV, 788-792; G. Foucart, "Divination (Egyptian)", *a.e.*, IV, 792-796; H. Jacobi, "Divination (Indian)", *a.e.*, IV, 799-800; M. Revon, "Divination (Japanese)", *a.e.*, IV, 801-806; M. Gaster, "Divination (Jewish)", *a.e.*, IV, 806-814; G. Wissowa, "Divination (Roman)", *a.e.*, IV, 820-826; G. M. Bolling, "Divination (Vedic)", *a.e.*, IV, 827-830; R. A. "Divinatoires (Techniques)", *EUn.*, V, 713-717; T. Fahd, "Fa'1", *El2* (Fr.), II, 777-779.

MEHMET AYDIN

İslâm'da Fal. Etnolojik bir terim olarak özellikle gayb, gelecek ve insan karakteri hakkında bilgi verme amacı taşıyan bütün esrarengiz faaliyetleri ifade eden fal kelimesiyle, "fal tutmak" anlamına gelmekle birlikte umumiyetle gelecek ile ilgili iyimser beklentileri dile getiren tefe'ül (tefe'ül) Câhiliye döneminde de görülmektedir. Yine Arapça'da "uğursuzluk" mânasına gelen *tiyere* ile "herhangi bir nesne veya olayı uğursuz sayarak ondan gelecekte birtakım olumsuz durumların doğacağını vehmetme" anlamını taşıyan *teşe'üm* (teşe'üm) de tefe'ülün karşıt anlamı olarak kullanılıyordu. Ancak bu kelimelerin "ileride ortaya çıkacak bazı olaylar için işaretler taşıma" noktasında birleştikleri görülmektedir.

Tarihin çok eski dönemlerine ait çeşitli kültürlerden birtakım şekil değişikliklerine uğrayarak günümüze intikal eden ve bütün toplumlarda bir bâtil inanç ya da folklor unsuru olarak varlığını sürdüren fal kullanılan yöntem, malzeme ve yöneldiği konuya göre çeşitli adlar almıştır. Bunlardan Câhiliye dönemi Arapları arasında yaygın olduğu bilinen fal türleri şu şekilde sıralanabilir: Hattû'r-remli. Kum üzerine bazı çizgiler çizerek bakılan bir fal çeşididir. *Zecr*, *tiyere* ve *iyâfe*. Çeşitli hayvan ve insanların ses, davranış ve izlerinden hareket ederek açılan fallardır. *İrâfe*. Su fali olarak anılabilecek olan bu tür falda *arrâf**, su dolu bir kaba bakarak suyun aldığı renk ve şekillerden birtakım anlamlar çıkarmakta, gelecek hakkında tahminlerde bulunmaktadır. *İhtilâc*. İnsan vücudundaki çeşitli organların seçirme, kaşınma gibi hareketlerinden muhtelif mânalar çıkarak bunları iyiye veya kötüye yorma şeklinde yapılan falların ortak adıdır. *Ketfe*. Kürek kemiğinin rengine göre fala bakma yöntemidir. *Tark* (veya *kehanet*). Çakıl taşları, hurma çekirdekleri, nohut, bakla gibi nesnelerle açılan fal türüdür. *Firâset* (kıyâfe). İnsanların birtakım fizyolojik özelliklerinden onların karakter ve huylarını tesbit etme yöntemidir.

Âlemi duyular ötesi (âlemü'l-gayb) ve duyulur (âlemü's-şehâde) şeklinde ikiye ayıran ve her ikisinin de mutlak hâkimiyetinin Allah'a ait olduğunu bildiren (ez-Zümer 39/46; et-Talâk 65/12), duyuların idrak sahası dışında kalan her türlü gayb bilgisini de sadece Allah'ın bildiğini, O'nun bu bilgilerden dilediğini ancak dilediklerine bildireceğini önemle vurgulayan (Âl-i İmrân 3/179; el-En'âm 6/50; en-Nahl 16/77; el-İnşâ 72/26-27) Kur'ân-ı Kerim'de fal kelimesi geçmemekle birlikte Câhiliye dönemi âdetlerinden biri olan şans okları ile (ezlâm) fal tutup kısmet arama uygulaması şiddetle yasaklanmaktadır (el-Mâide 5/3, 90). Teyhid akidesini zedeleyen, putlarla istişare etme veya onlardan yardım beklemeye gibi Câhiliye âdeti izleri taşıyan, insanı sağlam bilgi kaynaklarına ve gerçek sebeplere başvurmaktan alıkoyan her türlü faaliyeti bâtil addederek yasaklayan İslâm dini fal ve falcılıkla ilgili işlemleri de bu kapsamda mütalaa etmektedir.

Kehaneti ve kâhinlerin eylemlerini kesinlikle hoş karşılamayan Hz. Peygamber'in, Câhiliye dönemi Arap toplumunda görülen ve kuşların adları, sesleri ve

uçuşlarından uğursuz anlamlar çıkar-
ma yahut çakıl taşı, nohut, bakla vb.
nesnelerle tefe'ülde bulunma gibi bü-
tün fal çeşitlerini bu kapsamda mütalaa
ederek yasakladığı bilinmektedir (Ebû
Dâvûd, "Tıb", 23). Yasağın temel sebebi,
herhalde Câhiliye döneminde uğur ve
uğursuzluğun, iyilik veya kötülüğün doğ-
rudan doğruya Allah'a değil söz konusu
işleme konu olan varlıklara isnat edil-
mesidir. Fal ve benzeri işlemlerin so-
nuçlarına itibar ederek bunlara inanan-
ların Muhammed'e indirileni inkâr et-
miş sayılacağını, namazlarının kırk gün
kabul edilmeyeceğini ve bunların cen-
nete giremeyeceğini bildiren pek çok
hadis bulunmaktadır (Müsned, II, 429;
III, 14; IV, 68; V, 380; Müslim, "Selâm",
125; İbn Mâce, "Tahâret", 122; Ebû Dâ-
vûd, "Tıb", 21; Tirmizî, "Tahâret", 102). Öte
yandan huzurunda tiyereden söz edilince
Resûlullah'ın, "Tiyerenin aslı yoktur,
onun en iyisi faldır" dediği; "Fal nedir?"
şeklindeki bir soruyu da, "Sizden birinin
işittiği güzel sözdür" tarzında cevaplan-
dığı rivayet edilmektedir (Buhârî, "Tıb",
42). Bazı kaynaklarda falın Hz. Peygam-
ber tarafından "salih", "hasen" ve "tayyib"
gibi ifadelerle nitelendirildiği kaydedil-
mektedir (Buhârî, "Tıb", 42; Müslim, "Se-
lâm", 110-119). İslâm âlimleri Resûl-i Ek-
rem'e atfedilen bu ifade ve rivayetler-
den, onun gelecek hakkında bazı karî-
nelere dayanarak iyimser tahmin ve yo-
rumlarda bulunmayı tasvip ettiği sonu-
cuna varmışlar, ancak bunu hiçbir za-
man geleceğe dair bilgi sağlamayı ve-
ya uğursuzluk ve ümitsizlik hislerine ka-
pılmayı meşrû saydığı şeklinde anlama-
mışlardır. Bu rivayetler, kişinin her şeyi
Allah'tan ümit etme psikolojisini daima
korumasını, bütün varlık ve olayları iyim-
ser bir yaklaşımla değerlendirip yorum-
lamasını gerekli gören önemli kanıtlar
olarak değerlendirilmiştir. Bazı sahâbî-
lere ve daha sonraki İslâm büyüklerine
atfedilen farklı rivayetler içinde sahih
olanlar, onların falı Hz. Peygamber'de
görüldüğü gibi iyimserlik mânasında tel-
lakki ettiklerini ortaya koyar.

Âyet ve hadislerde gaybı bilme, insa-
nın kaderini değiştirme iddiası taşıyan,
Allah'tan başka varlıklardan yardım al-
ma gayesi güden, insanları sağlam bilgi
kaynaklarına ve gerçek sebeplere baş-
vurmaktan alıkoyan her türlü hurafe,
bâtıl inanç ve uygulamalar yasaklanmış
olmasına rağmen bir kısmı Câhiliye dö-
neminde de mevcut olan hattü'r-remli,
kelime ve isimlerle fal tutma, zarlarla

fal açma, astrolojik fallar, insan vücu-
dındaki bir kısım organların kaşınması,
seğirmesi gibi fizyolojik durumları bazı
sonuçlara yorma, kesilmiş koyunun ke-
miğine ve kurbanın ciğerine bakarak fal
açma, su falı, çay falı, kahve falı, bakla,
kurşun dökme, tuz falı, balmumu falı,
el yazısı falı gibi fal çeşitleri uygulan-
gelmiştir. İslâmî dönemde en yaygın fal
türlerinden olan ve hakkında birçok eser
yazılmış bulunan fal çeşitlerinden biri
de Kur'an ve kitap falıdır. İslâm dünya-
sında daha çok ilmi ve fikrî hayatın du-
rakladığı dönemlerde Kur'an-ı Kerim,
Dîvân-ı Hâfız, Meşnevî, Ahmedîyye,
Muhammedîyye ve Envârü'l-âşıkîn gi-
bi kitaplarla fal açıldığı, hatta İran'da
basılan bazı mushafın sonuna beş on
sayfalık falnâmelerin veya fal değerlen-
dirme cetvellerinin eklendiği görülmüş-
tür. Kitap falı daha çok, gözü kapalı ola-
rak Kur'an'ı veya söz konusu kitaplar-
dan birini açarak yedi sayfa gerisinden
ilk göze çaracak âyeti veya sayfayı oku-
mak şeklinde uygulanagelmıştır (İslâm
dünyasındaki bu uygulamalara Hüseyin el-
Kefevî'nin *Sevânihu't-tefe'ül ve levâ'i-
hu't-tevekkül* adlı eserinde işaret edilmek-
tedir; bk. Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb
Mustafa Efendi, nr. 821; genel olarak fal
ile ilgili literatür ve uygulamalar için bk.
FALNÂME).

Batı'da da genelde tıp, simya ve astro-
loji gibi ilimlerle ilgili basit fakat gizem-
li bazı bilgilere sahip kişilerce sürdürü-
len falcılık faaliyetinde özellikle Ortaçağ'da
iskambil kâğıdı ve kristal küre gibi
araçlar kullanılmıştır. Günümüzde gök
cisimlerinin hareketlerinin yeryüzünde-
ki olayları etkilediği inancına dayanan
astroloji, harf ve sayıların insan üzerin-
deki esrarengiz bazı tesirleri olduğunu
savunan numeroloji, el yazısını inceleyen
grafoloji, el, yüz ve kafatasındaki çeşitli
hatların incelenmesiyle meşgul olan ki-
romansi, fizyognomi ve frenoloji gibi ba-
zı modern çalışmalardan söz edilerek insa-
nların bilhassa kişilik özelliklerini oku-
maya yönelik falcılık faaliyetleri sürdü-
rülmede, bu iş için "tarot" adı verilen
birtakım kartlar da kullanılmaktadır.

Çeşitli devletler, fal ve falcılık konu-
sunda toplumlarda meydana gelen olum-
suz gelişmeler karşısında tedbir alma
ihtiyacını duyarak ülkelerinde falcılık fa-
aliyetlerini yasaklamak zorunda kalmış-
lardır. Türkiye'de de bu tür faaliyetler,
tekke ve türbelerle ilgili 13 Aralık 1925
tarihli kanunda yer alan özel bir hüküm-
le yasaklanmıştır. Buna rağmen günün-

müz insanı da kendi geleceğine, yakın-
larından birinin sağlığına, uzakta bulu-
nan birinin durumuna ilişkin bilgiler al-
mak, çalınan ya da yitirilen değerli eş-
yanın yerini öğrenmek gibi çok değişik
maksatlarla, falcılık ve büyücülüğün iç
içe girdiği birtakım esrarengiz yöntem-
ler uygulayan, insanların gaybı ve istik-
bali bilme hususundaki zaafını istismar
eden ve kendilerini ilgi uyandırıcı çeşitli
ad ve unvanlarla topluma duyurmaya
çalışan bazı kişilere başvurmaktadır. Ga-
zete ve dergilerde yer alan, bazı televiz-
yon kanallarında çeşitli adlarla yayımla-
nan yıldız falları, modern iletişim araç-
larının kullanımını özendirip ölküklediği
çeşitli özel hatlar, dünyada ve ülkemizde
kanunlarla yasaklanmış bu faaliyetin bil-
hassa günümüz Türk toplumunda da ne
ölçüde yaygınlaştığını ve tedbir alınma-
sı gerektiğini açıkça göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

- İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, III, 406; *Lisânü'l-Ârab*,
"f'el" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 758-760; *Kā-
mus Tercümesi*, "f'el" md.; *Müsned*, II, 429;
III, 14; IV, 68; V, 380; Buhârî, "Tıb", 42; Müs-
lim, "Selâm", 67, 110-125; İbn Mâce, "Tahâ-
ret", 122; Ebû Dâvûd, "Tıb", 21, 23-24; Tirmizî,
"Siyer", 48, "Tahâret", 102; Ezraki, *Ahbabu
Mekke* (Melhas), I, 117-119; İbn Kuteybe, *Uyû-
nü'l-ahbâr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî)
I, 144-153; a.mlf., *Kitâbü'l-Me'âni'l-kebr*, Bey-
rut 1984, III, 1179-1187; Ya'kübî, *Târîh*, I, 259-
261; İbn Abdürrabbih, *el-İkdu'l-fertd*, II, 157-
159; Hattâbî, *Me'âlimü's-sünen*, Beyrut, ts. (Dâ-
rû'l-Ma'rife), V, 373; Fahreddin er-Râzî, *Mefâ-
tihu'l-gayb*, XI, 135; Nevevî, *Şerhu Müslim*, XIV,
218-224; İbn Teymiyye, *el-Fetâvâ'l-kübrâ*, Bey-
rut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 208; Nüveyrî, *Nihâ-
yetü'l-ereb*, III, 117-120, 143-149; İbnü'l-Hac
el-Abderî, *el-Medhal*, Kahire 1401/1981, I,
276-282; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-mu-
vaqqî'in*, IV, 396-399; İbn Haldûn, *Mukad-
dime*, I, 411-421; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*
(Şemseddin), I, 456-458; Aynî, *Ümdetü'l-kâ-
rî*, Kahire 1392/1972, XVII, 414; Taşköprizade
Miftâhu's-sa'ade, I, 352-353, 360-361; *Keş-
fü'z-zunûn*, I, 912; II, 1216; İbn Âbidîn, *Red-
dü'l-muhtâr* (Kahire), II, 166; Âlûsî, *Râhu'l-
me'ânî*, VI, 58-59; Siddîk Hasan Han, *Ebce-
dü'l-ulam*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-ilmiyye),
II, 393; Elmalılı, *Hak Dinî*, II, 764-765; III,
1566-1567; A. Schimmel, *Dinler Tarihine Gi-
riş*, Ankara 1955, s. 36; Ronart, *CEAC*, s. 176-
177, 423; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, V, 249; VI,
776-802; M. İqbal Siddiqî, *Why Islam Forbids
Intoxicants and Gambling*, Lahore, ts., s. 138-
140; Marion B. Smith, "The Nature of Islamic
Geomancy with a Critique of a Structural-
list's Approach", *St.I*, XLIX (1979), s. 5-38; Ha-
lil Ersoylu, "Fal, Falnâme ve Fâl-ı Reyhân-ı
Cem Sultan", *İslâm Medeniyeti Mecmuası*,
V/2, İstanbul 1981, s. 69-81; D. B. Macdonald,
"Fal", *İA*, IV, 449-450; A. Fischer, "Kâhin", a.e.,
VI, 71-73; T. Fahd, "Fa'îl", *EI²* (İng.), II, 758-760;
a.mlf., "Kâhin", a.e., IV, 420-422.

